

YÛSUF İZZEDDİN EFENDİ

ret) erdemlerine, şairlerin ilim ve maarif-
teki konumuna, panisîlâmizme, adalet sis-
temine ve adliyelere, deniz kuvvetlerinin
önemine, kapitülasyonlara, eğitime ve sos-
yal hayata dair görüşlerini ihtiva eden not-
lar bugüne ulaşmıştır. 1900 yılında kaleme
aldığı bu yazılar kendisini iktidara hazırla-
ma çalışmalarının bir yansıması şeklinde
değerlendirilebilir. *L'Echo de Paris* gaz-
etesi Yûsuf İzzeddin Efendi'yi zeki ve dü-
rüst; *La Neue Freie Presse* babası Abd-
ülâziz gibi aşırı özgüven sahibi; A. Varn-
bery iyi bir asker; teyzesinin torunu Leylâ
Açba kısa boylu, kumral saçlı, yeşil-elâ
gözlü hoş bir insan; İsmail Baykal dış gö-
rünüşü sert, ancak nazik, hatır bilir, mu-
habbeti hoş, vücutça sağlam, hâfızası güç-
lü, kültürü geniş, asil, açık sözlü ve yardım
sever; gazeteci Ahmed İhsan Bey mat-
buatı ve gelişmeleri takip eden aydınlık
fikirlere sahip biri olarak onu tanımlar. Bu-
na karşılık Mâbeyin başkâtibi Halid Ziya
ise vücudunun en küçük zerrinesine kadar
kibir, azamet ve gururla dolu olduğunu,
titiz, huysuz, kesik, tutuk ve hafakana tu-
tulmuşçasına kısa cümlelerle konuştuğu-
nu belirtir. Altı defa evlenen Yûsuf İzzed-
din Efendi'nin ilk eşi Çeşmiâhû Hanıme-
fendi 1883'te doğup aynı yıl ölen Şehza-
de Mehmed Bahâeddin Efendi'nin annesi-
dir. Daha sonra sırayla evlendiği Câvidan,
Emine Nâzikedâ, Fâika Tâzende ve Ebrû-
niyaz hanımlardan çocuğu olmadı. Son eşi
olan Leman Hanımefendi'den 24 Şubat
1906'da Hatice Şükriye Sultan, 10 Ocak
1909'da Mehmed Nizâmeddin Efendi ve
30 Mayıs 1916'da Mihriban Mihrişah Sul-
tan doğdu. Bunların dışında Mûlevven ve
Bedricemal adlı iki gözdesi vardı.

BİBLİYOGRAFYA :

BA, A.MKT.MHM, 291/4; 354/18; 354/66; 359/
93; 390/44; 396/34; BA, BEO, 157/11727; 739/
55406; 1465/109863; 2016/151153; 3471/
260279; 3748/281054; 3748/281068; 3785/
283824; 3793/284434; 3826/286884; 3441/
258022; 3855/289068; 3881/291038; 3889/
291651; 3929/294646; 3930/294738; 3947/
296018; 4073/305456; 4073/305457; 4108/
308065; 4202/315090; BA, *Hanedan Defteri*,
nr. 1, s. 3, 10, 40; BA, HAT, 1648/10; BA, İ.DH,
474/31801; 521/35527; 548/38186; 551/38328;
552/38403; 566/39394; 570/39752; 578/40253;
589/40991; 612/42662; 621/43196; 640/44558;
649/45108; 649/45109; 649/45138; 838/67408;
964/76246; 978/77262; 986/77853; BA, İ.HÜS,
103/1320/Z-045; 9/1310/Ş-3; BA, İ.MBH, 2/
1328/Ca-025; BA, *ML.d.*, nr. 1175; BA, YEE, 15/
118; *Mir'ât-ı Hakikat* (Miroğlu), I, 95-96; *Cev-
det. Tezâkir*, II, 146-142; *Lutfî, Târih*, X, 13-14,
89, 92; XI, 51; XII, 94-97; XIII, 53; XIV, 22; XV,
23; *Lütfî Simâvi, Sultan Mehmed Reşad Han'ın
ve Halefinin Sarayında Gördüklerim*, İstanbul
1340, I-II, tür.yer.; *Operatör Nâzım Paşa, Hat-
ralar* (Canlı Tarihler: 2 içinde, nr. Türkiye Ya-

yınevi), İstanbul 1945, s. 14-16; Halid Ziya (Uşak-
lıgil), *Saray ve Ötesi*, İstanbul 1981, tür.yer.; Vas-
fi Şensözen, *Osmanoğulları'nın Varlıkları ve II.
Abdülhamid'in Emlâki*, Ankara 1982, s. 71-72;
Ali Fuat Türkgeydi, *Görüp İhtitıklarım*, Ankara
1984, s. 119-120; Yusuf Sarnay, *Türk Milliyetçi-
liğinin Tarihî Gelişimi ve Türk Ocakları: 1912-
1931*, İstanbul 1994, s. 95; *Abdülhak Hâmid'in
Hatıraları* (haz. İnci Enginün), İstanbul 1994, s.
232-234, 331-334, 336-339; P. Fesch, *Abdülha-
mid'in Son Günlerinde İstanbul* (trc. Erol Üye-
pazarıcı), İstanbul 1999, s. 170-172, 174-176; Se-
lahittin Özçelik, *Donanma-ı Osmanî Muavenet-i
Milliye Cemiyeti*, Ankara 2000, s. 186, 224; Arzu
T. Terzi, *Hazine-i Hassa Nezareti*, Ankara 2000,
s. 151-153; Hakan T. Karateke, *Padîşahım Çok
Yaşa: Osmanlı Devleti'nin Son Yüzyulunda Me-
rasimler*, İstanbul 2004, s. 20-23; Ercüment Ek-
rem Talu – Ziya Şakir, *Şehzade Yusuf İzzeddin
Öldürüldü mü? İntihar mı Etti?* (haz. Tahsin Yıl-
dırım), İstanbul 2005; Leyla Açba, *Bir Çerkes Pren-
sesinin Harem Hatıraları*, İstanbul 2010, tür.yer.;
Basiret, nr. 33, İstanbul 1286, s. 1; nr. 37, s. 1;
nr. 93, s. 2-4; nr. 94, s. 2-3; nr. 95, s. 1-2; nr.
101, s. 1-2; nr. 103, s. 1-2; nr. 1342, s. 1; nr.
1411, s. 1; nr. 1414, s. 1; nr. 1415, s. 1; nr. 1423,
s. 1-2; nr. 1479, s. 1; nr. 1484, s. 1; nr. 1574, s.
1; nr. 1592, s. 1; nr. 1587, s. 1; *SF*, nr. 911
(1324), s. 3; nr. 968 (1325), s. 82-83; nr. 981
(1326), s. 297; nr. 983 (1326), s. 333; nr. 986
(1326), s. 376; Necmeddin Erim, "Yusuf İzzed-
din'e Dair Yeni Vesikalar", *Tarih Dünyası*, I/3,
İstanbul 1950, s. 125-127; İsmail Baykal, "Veli-
aht Yusuf İzzeddin Efendi Nasıl İntihar Etti?",
a.e., II/12 (1950), s. 487-491; II/13 (1950), s. 531-
535; II/14 (1950), s. 579-582; II/15 (1950), s. 623-
626; II/16 (1950), s. 663-666, 703; İsmail Hakkı
Uzunçarşılı, "Veliâht Yusuf İzzettin Efendinin İn-
tiharı", *Resimli Tarih Mecmuası*, sy. 54, İstanbul
1954, s. 3150-3154; Bedi Şehsuvaroğlu, "Veli-
ahd Yusuf İzzeddin Efendi'ye Dâir", *Hayat Tar-
ih Mecmuası*, I/5, İstanbul 1974, s. 13-16; Cen-
giz Göncü – Üzeyir Karataş, "Veliâhd Yusuf İz-
zeddin Efendi'nin Toplumsal Yaşama İlişkin Gö-
rüşleri ve Yaşamının Son Yıllarında Ruhsal Du-
rumuna İlişkin Belgeler", *Millî Saraylar, Belge-
ler*, sy. 1, İstanbul 2007, s. 118-151.

ALİ AKYILDIZ

YÛSUF el-KÂDÎ

(يوسف القاضي)

Ebû Muhammed Yûsuf b. Ya'kûb
b. İsmâil el-Kâdî el-Ezdi
(ö. 297/910)

Mâlikî kadısı, muhaddis.

208'de (823) doğdu. Aslen Basralı olup
ataları Bağdat'a yerleşmişti. Hammâd b.
Zeyd'in soyundan gelen ve II. (VIII.) yüzyı-
lın ortalarından VI. (XII.) yüzyılın ortaları-
na kadar Mâlikî mezhebine mensup bir-
çok fakih, muhaddis ve kadî yetiştiren Be-
nî Hammâd (İbn Dirhem) sülâlesine men-
suptur. Medine kadısı olan babası Ya'kûb
aynı zamanda Cehdamî diye bilinen Kadî
İsmâil'in amcasıdır. Yûsuf küçük yaşta ilim

meclislerine katıldı. Hocaları arasında Sü-
leyman b. Harb, Amr b. Merzûk, Müsed-
ded b. Müserhed, Muhammed b. Ebû Be-
kir el-Mukaddemî, Ali b. Medînî, Osman
b. Ebû Şeybe, Şeybân b. Ferruh, kendisi
vasıtasıyla Ebû Hanîfe'den hadis rivayet
ettiği Abdullah b. Yezîd el-Adevî el-Mukrî,
Ebû'l-Bahr Abdülvâhid b. Gıyâs el-Basrî
gibi isimler yer alır. Ebû Amr İbnü's-Sem-
mâk, Taberânî, İbn Adî, Ebû Sehl İbn Zi-
yâd el-Kattân, Ebû'l-Hasan Ali b. Muham-
med b. Keysân en-Nahvî, Âcurrî ve Râm-
hürmüzî onun talebelerindedir.

"Sika, sâlih, affî, emîn, sedîdü'l-ahkâm"
gibi sıfatlarla anılan Yûsuf el-Kâdî hisbe
göreviyle vazifeye başladı. Abbâsî Halife-
si Mu'temid-Alellah'ın kardeşi Muvaffak'ın
idareyi fiilen üstlendiği dönemde zekât
âmîli idi. 276'da (889) Muhammed b. Ham-
mâd'ın vefatından sonra Basra kadısı ol-
du. Bu görevi sırasında Vâsıt kadılığı da
onun uhdesine verildi. 277'de (890) Bağ-
dat mezâlîm mahkemelerinin başına ge-
tirildi. Cehdamî'nin vefatı üzerine (282/
896) Doğu Bağdat kadılığı getirildi. Bu
görevi sırasında diğer görevleri için yeri-
ne vekiller tayin etti. Vefatından bir yıl ön-
cesine kadar Doğu Bağdat kadılığı devam
etti. Muktedir-Billâh 296'da (908-909) yö-
netimi ele geçirince daha önce hilâfet mü-
cadeleleri sırasında oğluyla birlikte İbnü'l-
Mu'tezz'i destekleyen Yûsuf'u kadılıktan
azletti; o da son yıllarını evinde geçirdi.
Hayır ehli, heybetli ve yakışıklı bir kimse
olduğu kaydedilen Yûsuf el-Kâdî 9 Rama-
zan 297'de (22 Mayıs 910) vefat etti ve
Bağdat'taki evine defnedildi. Oğulları Fazl,
İbrâhim, Muhammed ve Ahmed de hadis
rivayet etmiş ve ilimle meşgul olmuşlar-
dır.

Yûsuf el-Kâdî 283 (896) yılından itiba-
ren Bağdat'ın en büyük camisinde hadis
rivayetinde bulunmuş, Mâlikî mezhebini
çok iyi temsil etmiş ve yaşayışı ile herke-
sin takdирini kazanmıştır. Görevi sırasında
idarecilere karşı tâviz vermez, kararların-
da adaletten şaşmazdı. Minberlerden Mu-
âviye b. Ebû Süfyân'a ve Ümeyyegoğulları'na
lânet okunmasını emreden Mu'tazîd-
Billâh'ı bu kararından vazgeçirmiş, görev-
den alındıktan sonra kendisini tamamen
eser yazmaya ve hadis rivayetine vermiş-
tir. Döneminde Bağdat'ın en kıymetli is-
nadlarına sahip olduğu bildirilen Yûsuf el-
Kâdî, Taberânî, Ebû Avâne el-İsferâyînî,
Ferrâ el-Begavî, Ahmed b. Hüseyin el-Bey-
hâki, Ebû Nuaym el-İsfahânî ve Kudâfi gibi
muhaddislerin eserlerindeki isnadlarda yer
almakta olup *es-Sünen*'i ve diğer eserle-
rinin muhtevası da bu müelliflerin kitap-

larında muhafaza edilmiştir. “Sâhibü't-tesânîf” olarak nitelenen Yûsuf el-Kâdî'ye nisbet edilen eserler şunlardır: *es-Sünen* (Beyhakî ve Ebû Nuaym el-İsfahânî'nin önemli kaynaklarından olan eseri pek çok muhaddis kendisinden rivayet etmiştir), *Kitâbü'l-İlm* (Zehebî bu kitabı semâ yoluyla dinlediğini belirtmektedir, *A'lâmü'n-nübelâ*, XIV, 86), *Fezâ'ilü ezvâcî'n-nebî*, *Müsnedü Şu'be b. el-Haccâc*, *Kitâbü'z-Zekât*, *Kitâbü's-Şıyâm*, *Kitâbü'd-Du'â*?

BİBLİYOGRAFYA :

Hatîb, *Târîhu Bağdâd*, XIV, 310-312; Kâdî İyâz, *Tertîbü'l-medârik* (nşr. Abdülkâdir es-Sahrâvî), Rabat 1403/1983, IV, 296-300; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntażam*, VI, 96-97; İbn Nukta, *et-Takyîd li-mu'rîfeti ruvâi's-sünen ve'l-mesânid* (nşr. Kemâl Yûsuf el-Hût), Beyrut 1408/1988, s. 490-491; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ*, XIV, 85-87; a.mlf., *Tezkiretü'l-huffâz*, II, 660; İbn Hacer el-Askalânî, *el-Mu'cemü'l-müfehres* (nşr. M. Şekkûr el-Meyâdî-nî), Beyrut 1418/1988, s. 68; Hüseyin b. Kâsım b. M. en-Nuaymî – Hamza b. Hüseyin b. Kâsım en-Nuaymî, *İstidrâkât 'alâ Târîhi't-türâşi'l-'Arabî*, Cidde 1422, VI, 263; M. Ebû Bekir b. Ali v.dğr., *İstidrâkât 'alâ Târîhi't-türâşi'l-'Arabî*, Cidde 1422, V, 137; Ch. Pellat, “İbn Dirham”, *EJ² Suppl.* (İng.), s. 384-385.

İBRAHİM HATİBOĞLU

YÛSUF MA

(bk. MA DEXING).

YÛSUF el-MAKASSARÎ

(يوسف المقصري)

Ebü'l-Mehâsin Muhammed Yûsuf Hediyetullah Tâcü'l-Halvetî el-Makassarî (ö. 1699)

Endonezyalı âlim ve sûfi.

3 Temmuz 1626'da Endonezya'da Güney Sulavesi'nin (Selebes) Gowa bölgesindeki Moncong Loe köyünde doğdu. Mahallî rivayetlere göre annesi köyün reisinin kızı, babası bir çiftçi ya da orta halli bir köy reisidir. Bazı rivayetlerde babasının Hızır peygamberin soyundan geldiği ve adının Hızır olduğu iddia edilir. Ancak kendisi bir eserinde babasının adını Abdullah olarak zikreder. Babasının Moncong Loe köyünün reisi olduğu ve Müslümanlığı kabul ettikten sonra Abdullah Hızır adını aldığı şeklinde bir rivayet daha vardır. Yûsuf, Kur'an okumayı öğrendikten sonra Seyyid Bâ Alevî b. Abdullah Tâhir adlı Arap asıllı bir hocadan Arapça, fıkıh, akaid, hadis, tefsir ve tasavvuf dersleri aldı. On beş yaşına gelince eğitimini Cikoang'da Celâleddin el-Aydîd adlı bir hocanın yanında

sürdüdü. Genç yaşta Gowa Sultanı Alâeddin'in kızı ile evlendi. Eylül 1644'te Hicaz'a gitmek üzere Makassar Limanı'ndan ayrıldı. Yolculuğu sırasında uğradığı Batı Cava'da sultanlık ailesi ve saray çevresine yakın önemli şahsiyetlerle görüştü. Burada bir süre kalıp ardından Açe'ye geçti. Bir rivayete göre Bentem Sultanı Abdülkâdir'in dinî konularda görüşmelerde bulunmak üzere Açe'ye gönderdiği heyete dahil edildiği, başka bir rivayete göre ise Bentem'de iken adını duyduğu Nûreddin er-Rânîrî'den ders almak amacıyla Açe'ye gittiği belirtilir. Ancak Rânîrî o sırada Açe'den ayrılmak zorunda kaldığı için ona ulaşamadı. Yûsuf, Rânîrî ile muhtemelen Hindistan'ın Gucerât bölgesindeki Rânîr şehrinde görüşmüştür. Nitekim bir eserinde Rânîrî'den şeyhi ve hocası diye bahsetmiş, kendisinden Kâdiriyye icâzeti aldığı belirtilmiştir. Hindistan'da Ömer b. Abdullah Bâ Şeybân ile de görüştüktan sonra Yemen'e gitti. Zebîd'de Muhammed b. Abdülbâki en-Nakşibendî, Seyyid Ali ez-Zebîdî ve Muhammed b. Abdülbâki el-Yemenî ile tanıştı, onların derslerini takip etti. Muhammed b. Abdülbâki'den Nakşibendiyye, Seyyid Ali ez-Zebîdî'den Bâ Aleviyye icâzeti aldı. Hac görevini yerine getirmek ve tahsilini ilerletmek amacıyla Yemen'den Mekke'ye geçti. Hac farızasını ifa edip Medine'ye gitti. Onun Hicaz'da bulunduğu yıllar Sumatralı âlim Abdürraûf es-Sinkilî ile aynı döneme rastlamaktadır. İkisi de burada aynı hocalardan ders almış olmalıdır. Safiyüddin el-Kuşâşî, İbrâhim el-Kûrânî ve Hasan el-Acemî gibi âlimler onun buradaki hocaları arasında zikredilebilir. Yûsuf, Medine'de Şeyh İbrâhim el-Kûrânî vasıtasıyla Şüttâriyye tarikatına intisap etti ve Kûrânî'den icâzet aldı. Ardından Şam'a gitti; burada İbnü'l-Arabî Camii imamı Ebü'l-Berekât Eyyûb b. Ahmed b. Eyyûb ed-Dimaşki el-Halvetî'ye intisap eden Yûsuf kendisine Tâcü'l-Halvetî unvanını veren bu şeyhten eserlerinde övgüyle bahseder. Şam'daki öğreniminden sonra İstanbul'a kadar gittiği rivayet edilirse de kendi eserlerinde buna dair bilgi yoktur. Onun Mekke'de iken Malay-Endonezya kökenli öğrencilere ders verdiği kaydedilir.

Osmanlı yönetimi altındaki Hicaz ve Şam'da en az yirmi yıl yaşadığı anlaşılan Yûsuf'un 1664, 1668 veya 1672 yılında ülkesine dönmüş olabileceği ileri sürülmektedir. Yûsuf, Endonezya'ya döndüğünde Gowa krallığı topraklarında İslâmî kural-ların tam uygulanmadığını, içki, kumar ve

esrarın yaygın olduğunu gördü. Hükümdardan bunların yasaklanmasını istedi, ancak hükümdar malî kayıplara yol açacağı- nı ileri sürerek onun teklifini kabul etmedi; Yûsuf bunun üzerine memleketini terk edip Bentem'e yerleşti. Bentem'de eski dostu olan yeni Bentem sultanı Ageng Tirtayasa'nın kızıyla evlendi. Bu dönemde Bentem Sultanlığı gerek Cava adasında gerekse takımadalarda uluslar arası önemli bir ticaret merkezi, aynı zamanda İslâm kültürü ve eğitiminin ana merkezlerinden biriydi. Hollanda kaynaklarında Yûsuf sultanlığın en yüksek seviyedeki din adamı, dinî ve siyasî konularda söz sahibi biri diye tanıtılır.

Yûsuf'un Bentem'de yerleştiği haberi Güney Sulavesi'ye ulaşınca Gowa Sultanı Abdülcelîl bir heyet göndererek onu ülkesine davet etti. Yûsuf bu teklifi kabul etmeyip yerine Halvetiyye ve Nakşibendiyye tarikatlarından hilâfet verdiği Makassarlı âmâ talebesi Abdülbeşîr ed-Darîrî gönderdi. Bentem'deki ilk yıllarını ilim, irşad ve telif faaliyetleriyle geçirdi. Öğrencileri arasında sultanlık ailesi ve Bentem eşrafının çocukları vardı. Bentem sultanlık ailesinin veliaht prensi Abdülkahrîr da onun talebesi olmuştu. Zamanla siyasî konulara müdahale etmeye başlayan Yûsuf kendisini hânedan içi kavgaların ortasında buldu. Ayrıca Hollanda'nın Bentem üzerindeki baskı ve müdahalelerine karşı mücadele vermek zorunda kaldı. Hânedan içi mücadele, önceki veliaht Abdülkahrîr'in Bentem'de tahtı ele geçirmesi ve babası Sultan Ageng'in Tirtayasa'ya çekilerek hükümdarlığını oradan devam ettirmesiyle sonuçlandı. Abdülkahrîr, Hollanda taraftarı bir politika izlerken eski sultan ve yeni veliaht Purbaya, Hollandalılar'ın bölgeden uzaklaştırılmasını öngören bir siyaset takip ettiler. Yûsuf bu şartlar altında Sultan Ageng ve oğlu Veliaht Purbaya'nın yanında yer aldı. 1682'de Abdülkahrîr'in Hollandalılar'la ortaklaşa düzenlediği askerî faaliyetler neticesinde Sultan Ageng 1683'te Batavia'ya (bugünkü başşehir Cakarta) sürgün edildi. Yûsuf da Bentemli, Makassarlı, Bugilî ve Cavalılar'dan oluşan 4000 civarındaki bir silâhlı grupla Bentem'de Hollandalılar'a karşı mücadeleyi sürdürdü. Nihayet Hollandalılar'ın bir hilesiyle teslim olmak zorunda kaldı. Hollanda kaynaklarına göre kumandan Van Happel müslüman kılığında girerek Yûsuf'un mevziine kadar ulaşmış ve onu yakalamıştır. Diğer bir rivayete göre ise Van Happel, Yûsuf'un kızı ile birlikte onun gizlendiği yere gitmiş,